

Elektron dövlətdə kadr hazırlığı problemləri

Məsumə Məmmədova

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
masuma.huseyn@iit.ab.az

Xülasə – Məqalədə e-dövlət mühitində əmək bazarında baş verən transformasiyalar və kadr hazırlığı qarşısında duran çağırışlar araşdırılır. Ömür boyu təhsil kontekstində təhsilin e-dövlətin kadr siyasətinə uyğunlaşdırılması problemləri, hər bir “e-vətəndaş”ın və “e-məmur”un fasiləsiz təhsil trayektoriyasının təmin edilməsi istiqamətləri və mexanizmləri tədqiq edilir.

Açar sözlər - elektron dövlət, elektron təhsil, tələb və təklif, formal təhsilin kontentinin müasirləşdirilməsi, korporativ təhsil, qeyri-formal və informal təhsilin tanınması

I. GİRİŞ

Biliklərə əsaslanan innovativ iqtisadiyyatın formalaşması informasiya cəmiyyətinin müasir inkişaf mərhələsinin əsas göstəricisidir. Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat dedikdə, təkcə yeni biliklərin və yüksək texnoloji məhsulların istehsalı deyil, eləcə də, bu yeni biliklərin, yeni texnologiyaların iqtisadiyyatın bütün sahələrinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün yayılması və tətbiqi nəzərdə tutulur [1]. Biliklər cəmiyyətinin formalaşması ictimai özünü tənzimləmənin koqnitiv komponentinin çəkisinin artmasına imkan yaradır, milli dövlətlərin rolu və funksiyalarının dəyişməsinə şərtləndirir, müasir ictimai siyasət və idarəetmə islahatlarının aparılmasını zəruri edir [2].

Elektron dövlətin yaradılması bu prosesin tərkib hissəsidir. E-dövlət bir tərəfdən idarəetmə məsələlərinin həllində texnoloji alət kimi çıxış edir, digər tərəfdən isə, müasir çağırışlara uyğun qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həllini təmin edən virtual məkanı formalaşdırır.

II. II. E-DÖVLƏTİN İNKİŞAFI ŞƏRAİTİNDƏ TƏHSİLİN ROLU

E-dövlətdə təhsilin rolu demokratik hüquqi dövlətin və innovativ iqtisadiyyatın inkişafı, sosial tələbatların ödənilməsi, hər bir vətəndaşın və cəmiyyətin sorğularının cavablandırılması istiqamətində çağırışlara adekvat cavabın təmin olunmasından ibarətdir. Bu kontekstdə e-dövlətin kadr təminatı və kadr hazırlığı problemlərinin həlli, təlim-tədris sisteminin təşkilində tamamilə yeni yanaşmaların tətbiqi, istər vətəndaş, istərsə də məmur tərəfindən fərdi təhsil trayektoriyalarının formalaşdırılması imkanlarının təmin olunması önəmli məsələlərdəndir.

E-dövlətin kadr təminatının təşkili probleminin müxtəlif aspektlərinin araşdırılması bu prosesdə iştirak edən bir neçə aktor kateqoriyasının aşkarlanması imkanını yaratmışdır. Belə

ki, yüksək peşəkar biliklərə, davranış keyfiyyətlərinə və motivasiyaya malik olan dövlət qulluqçuları olmadan yeni informasiya cəmiyyətinin və onun tərkib hissəsi olan elektron dövlətin təşəkkül tapması çox çətinidir.

Digər tərəfdən, e-dövlət ictimai sektorun formalaşmasında katalizator rolunu oynaya bilər, çünki o, biliklərin əldə edilməsi, konseptuallaşdırılması, saxlanması, ötürülməsi, yayılması proseslərinə təsir edir. Yəni e-dövlət əhalinin rəqəmsal texnologiyalara yiyələnməsi kimi vacib funksiyanın yerinə yetirilməsini təmin edir. Vətəndaşlar isə, öz növbəsində, e-dövlət tərəfindən təqdim olunan məlumat və xidmətlərdən istifadə etmək üçün sonunculara kompüter şəbəkələri vasitəsilə çıxışın əldə edilməsi qaydalarını və üsullarını öyrənir. Deməli, elektron hökumət vətəndaşların yeni koqnitiv bilik və bacarıqlarının inkişafını stimullaşdırır.

Elektron dövlət vətəndaşların, onların assosiasiyalarının və biznesin biliklər cəmiyyətinə inteqrasiyasını üç istiqamət üzrə dəstəkləyir: "Dövlət-dövlət", "dövlət-vətəndaş", "dövlət-biznes". Hər bir vətəndaşın öz bilik səviyyəsini daima artırması üçün müxtəlif növ təlim-təhsil xidmətləri və onlara çıxış imkanları olmalıdır. Bu isə e-dövlət tərəfindən "ömür boyu təhsil" ("lifelong learning") prinsipinin reallaşdırılması məsələsini ön plana çıxarır.

E-dövlətin mütəmadi olaraq ixtisaslı kadr ehtiyatının təmin olunması üçün təhsil sistemi çərçivəsində innovativ islahatları dəstəkləyən kadr hazırlığı problemi öz həllini tapmalıdır. Bu çağırışa cavab olaraq təhsil sisteminin müasirləşdirilməsi, onun kontentinin real iqtisadiyyatın və əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılması, çevik tədris proqramlarının yaradılması və tətbiqi, ənənəvi, distant və virtual təhsilin vəhdətinin təmin olunması istiqamətində islahatlar aparılmalı və müvafiq tədbirlər həyata keçirilməlidir.

E-dövlət qurulması və inkişafı bilavasitə informasiya-kommunikasiya texnologiyaların tətbiqi ilə bağlıdır. Bu o deməkdir ki, İKT potensialın intellektual daşıyıcıları olan İT-mütəxəssislər e-dövlətin əsas aktorlarından biridir və e-dövlətin kadr hazırlığında bu kateqoriyanı formalaşdıran insan resurslarının təhsili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

III. E-DÖVLƏTİN YENİ TƏHSİL FƏLSƏFƏSİ

YUNESKO-nun yeni təhsil konsepsiyasına əsasən “ömür boyu təhsil”, “hamı üçün təhsil”, “sərhədsiz təhsil” prinsipləri biliklər cəmiyyətinin təməlini təşkil edir, İnternet isə bu cəmiyyətin qurulmasında lokomotiv rolunu oynayır. E-dövlət şəraitində ömür boyu təhsil fəlsəfəsi e-lifelong-learning, yəni uzunmüddətli ömür boyu təhsil formatında davam edir [3].

Distant və virtual təhsil yeni ümumdünya *smart education* (*ağıllı təhsil*) fenomeninin əsasını qoymuşdur. Ağıllı təhsil fəlsəfəsi yalnız yeni texnologiyaların tətbiqini deyil, daha çox təhsil müəssisələrinin, onların kontentlərinin, professor-müəllim heyətinin İnternet şəbəkəsində ümumi standartlar, razılışmalar və texnologiyalar bazasında müştərək tədris fəaliyyətini yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur [4, 5]. Ağıllı təhsili, dünyada mövcud olan interaktiv mühitə sərbəst çıxış imkanlarını təmin edən kontentlər vasitəsilə həyata keçirilən çevik təhsil kimi səciyyələndirmək olar. Ağıllı təhsilin açarı biliklərin əlverişli olmasıdır.

Smart-cəmiyyətdə tədris modellərinin transformasiyası təhsilin kütləvililiyi, təhsil proqramlarının fərdiləşdirilməsi, təhsil kontentinin sürətlə yenilənməsi və əlverişliliyi, ömür boyu təhsilin vüsət alması ilə ifadə olunur.

IV. E-DÖVLƏTDƏ KADR HAZIRLIĞI İSTİQAMƏTLƏRİ

E-dövlətin fəaliyyəti və inkişafı onun mövcud kadr təminatı, onun bilik və bacarıqları, eyni zamanda kadr potensialının təkrar istehsalı ilə bağlıdır.

E-dövlətin kadr təminatının formalaşmasında iştirak edən aktor kateqoriyalarını, onların spesifik təlim-təhsil tələbatlarını nəzərə alaraq, tərəfimizdən elektron mühitdə kadr hazırlığı istiqamətləri aşağıdakı kimi təsniflənmişdir:

- İnnovativ iqtisadiyyatın inkişafı üçün kadr hazırlığı;
- Elektron dövlətin göstərdiyi xidmətlərin istifadəçilərinin (e-vətəndaşların) hazırlığı;
- Elektron dövlətdə çalışan kadrların (e-məmurların) mütəmadi hazırlığı, ixtisasartırması, yenidən hazırlığı;
- Elektron dövlətin dəstəklənməsi və inkişafı üçün İKT kadrların hazırlığı.

A. E-dövlətin inkişafı şəraitində təhsil sisteminin təşkilinə yeni yanaşma

Davamlı innovativ iqtisadiyyatın inkişafı təhsilin bütün növləri (formal, informal, qeyri-formal) və səviyyələri üzrə kadrlar və onların səmərəli təkraristehsalı olmadan mümkün deyildir. Burada formal təhsil məhz bu fəaliyyət üçün nəzərdə tutulmuş müəssisələrdə xüsusi hazırlanmış personal tərəfindən aparılan və hamı tərəfindən tanınan təhsil sənədinin verilməsi ilə başa çatan təhsil formasıdır; informal və ya spontan (ixtiyari) təhsil/təlim – həyat təcrübəsi, gündəlik “öyrənmə” situasiyaları prosesində biliklərə yiyələnmək formasıdır; qeyri-formal və ya məqsədli özünütəhsil – müxtəlif kurslar, treninqlər, seminarlar, fərdi məşğələlər vasitəsilə biliklərə yiyələnmək formasıdır; korporativ və ya biznes-təhsil – iş yerində təlim, ixtisasartırma, yenidən hazırlıq yolu ilə biliklərə yiyələnmək formasıdır [6].

Milli təhsil sistemlərinin inkişafında və müasirləşməsində elektron (distant və ya virtual) təhsil (e-learning) aşağıdakı problemlərin həllində strateji rol oynayır:

- milli təhsil sistemlərinin müasirləşdirilməsi və inkişafı;
- keyfiyyətli təhsil almaq qabiliyyəti olan insanların hamısının təhsil almaq imkanlarının təmin olunması (yaş həddinə məhdudiyət qoyulmadan);
- təhsil və əmək bazarı arasında əlaqəni qurulması;

- maraqlar və ehtiyacları nəzərə alınmaqla müxtəlif kateqoriyalardan olan insanların ömür boyu təhsilə əlverişliliyinin 24x7x365 rejimində təmin olunması;

- müstəqil təhsil üçün imkanların dəstəklənməsi.

Elektron təhsil (e-təhsil) iqtisadi və coğrafi bərabərsizliyi azaldaraq, az gəlirli və ucqar regionlarda yaşayan sakinlərin ən yaxşı təhsil kontentinə əlverişliliyini təmin edir. Eyni zamanda e-təhsil gənclər üçün “sosial liftlər”dən birinə çevrilərək e-dövlətdə müasir iş yerləri üçün mütəxəssislərin operativ hazırlanmasını təmin etmək qabiliyyətinə malikdir. Həmçinin, e-təhsil məhdud imkanlı insanların tədris prosesinə cəlb olunması və onlar üçün aktiv həyatın yeni perspektivlərinin açılmasına imkan yaradır.

B. E-vətəndaş hazırlığı

E-dövlət mühitində baş verən cəmiyyətin ümumi demokratikləşmə prosesləri əhaliyə göstərilən xidmətlərin əhəmiyyətinin artmasına və vətəndaşların tələbatlarının və sorğularının daha dolğun ödənilməsinə müsbət təsir göstərir.

Ömür boyu təhsil/təlim isə e-vətəndaşların, yəni e-dövlətin göstərdiyi xidmətlərin istifadəçilərinin formalaşmasının əsasını təşkil edir [7].

Adətən, e-dövlətin göstərdiyi xidmətlər istifadəçilərin müəyyən baza şəraitlərinin olmasına hesablanır. Vətəndaş veb-brauzerlərdən, e-poçtdan, mətn prosesöründən və identifikasiya vasitələrindən istifadə etmək bacarıqlarını mənimsəyir. Lakin əgər bu və ya digər prosedurların reallaşdırılması üçün baza kompetensiyalarından əlavə bilik və bacarıqlar tələb olunursa, e-vətəndaşın hazırlığı üçün müvafiq elektron təlimlər, elektron metodiki tövsiyələr, İKT-nin tətbiqi üzrə müvafiq elektron tədris kursları və s. nəzərdə tutulmalıdır.

E-dövlətin xüsusi istifadəçi kateqoriyası olan məhdud imkanlı vətəndaşların (görmə qabiliyyəti məhdud olanlar, korlar, əlillər və s.) məlumat və xidmətlərə çıxışının təmin olunması və onlar üçün spesifik təlim vasitələrin hazırlanması məsələləri də öz həllini tapmalıdır.

C. E-dövlət mühitində dövlət qulluqçularının –e-məmurların hazırlanması

E-dövlət şəraitində dövlət qulluğu fəaliyyətinin xarakteri və əhəmiyyəti dəyişir və məmurlar əvvəllər onlara xas olmayan hüquqi və fiziki şəxslərə xidmətlər üzrə funksiyaları yerinə yetirməyə başlayırlar. Bu fəaliyyət biliklərin sürətlə köhnəlməsi və idarəetmə sistemində kadrların yerdəyişməsi və mobilliyi fonunda həyatə keçirilir, institusional yaddaşın dəstəklənməsi və təcrübənin ötürülməsi problemini gündəmə gətirir [8].

Biliklərə əsaslanan iş mühiti aşağıdakıları şərtləndirir:

- dövlət orqanlarının bütün səviyyələrində çalışan dövlət qulluqçularının müəyyən kompetentlik səviyyəsinə malik olması;

- iş proseslərinin, xidmətlərin göstərilməsi və komanda işinin təkmilləşdirilməsi üçün İKT-dən istifadə bacarıqlarına malik olması.

Gündəlik vəzifə səlahiyyətlərinin yerinə yetirilməsi üçün vacib olan ənənəvi kompetensiyalar yığımindan başqa dövlət qulluqçuları e-hökumətin bütün komponentlərinin inkişafının

razılaşdırılmış şəkildə idarə edilməsi üçün sistemli yanaşmanın tətbiqi, əsas administrativ proseslərin analizi, informasiya ehtiyaclarının aşkarlanması, modelləşdirilməsi, optimallaşdırılması, İKT-nin tətbiqi ilə əlaqədar olan risklərin və təşkilati dəyişikliklərin, göstərilən e-xidmətin keyfiyyətinin idarə edilməsi və s. yeni səriştlərə də malik olmalıdırlar [9]. Bu yeni səriştlərə yiyələnmək üçün məmurlar fasiləsiz təhsil çərçivəsində mütəmadi olaraq korporativ (iş yerində) kurslara cəlb edilməli, həm onların spesifik administrativ funksiyaları sahəsində, eləcə də İKT-nin səmərəli istifadə edilməsi sferasında ixtisaslarını artırmalı və yeni kompetensiyalar əldə etməlidirlər.

D. İT-təhsil sistemi – e-dövlətin inkişafının əsas amillərindəndir

İnformasiya texnologiyaları və İT-potensialın intellektual daşıyıcıları olan İT-mütəxəssislər biliklər cəmiyyətinin, innovativ iqtisadiyyatın, şəbəkə təhsil formalarının inkişafında, e-dövlətin yaradılmasında mühüm rol oynayırlar.

Təsədüfi deyil ki, hazırda inkişaf etmiş ölkələrin demək olar ki, hamısında İT-mütəxəssislərə olan tələb təklifi xeyli üstələyir. Məsələn, Avropa İttifaqının bütün 27 ölkəsində bu gün İT-mütəxəssislərə qıtlıq müşahidə olunur. Ekspertlərin proqnozlarına görə 2020-ci ildə Avropa ölkələrində İT-vakansiyaların sayı 2013-ci ildəki 274000 qarşı 750000-dən bir milyona qədər arta bilər. Bu o deməkdir ki, tədbirlər görülməyə bu potensial vakansiyaların çoxu boş qalacaqdır [10–12].

"Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasına uyğun olaraq İKT sektorunun həcmının 4 dəfə genişlənməsi gözlənilir [13]. Bu İT-mütəxəssislərin hazırlıq sistemi üçün ciddi çağırışıdır. İT kadr hazırlığının kəmiyyət problemləri ilə yanaşı onların keyfiyyət xarakteristikalarına dair irəli sürülən tələblər xüsusi önəm daşıyır. Belə ki, e-dövlətin inkişafı şəraitində İT-mütəxəssislər müasir texnologiya və innovasiyalara adaptiv və çevik olmalı, mütəmadi olaraq öz bilik və bacarıqlarını artırmalı və müxtəlif sahələrdə tətbiq etməyi bacarmalıdırlar [14].

E-dövlətin ixtisaslı İT-mütəxəssislərlə təmin olunması üçün İT-təhsil sistemi:

- İT-kadrların hazırlığı sahəsində beynəlxalq standart və tövsiyələrə uyğun ən müasir tədris-metodik təchizata əsaslanmalıdır;

- tədris proqramlarında e-learning beynəlxalq standartlarının tətbiqi üçün müasir texnologiyalardan istifadə edilməlidir;

- zamanın tələblərinə müvafiq virtual mühitdə adekvat bilik və bacarıqların əldə edilməsi üçün təhsilin bütün formalarına çıxış təmin etməlidir və s. [15].

V. NƏTİCƏ

Apardığımız araşdırmalar e-dövlət mühitində kadr hazırlığına dair aşağıdakı əsas nəticələrin əldə edilməsinə imkan yaratmışdır:

- e-dövlətin formalaşması və inkişafında əsas faktor kimi intellektual potensialın daşıyıcısı olan insan çıxış edir;
- e-dövlətin kadr hazırlığı prosesində bilavasitə iştirak edən hər bir e-aktor kateqoriyası öz marağı, e-dövlət mühitində üzərinə düşən rol, funksiya, vəzifə və onlara müvafiq spesifik təhsil ehtiyacları ilə səciyyələndirilir;
- e-dövlətin kadr siyasətinin formalaşması və kadr təminatının səmərəli təkraristehsalı, sözügedən spesifik təhsil tələbatlarının ödənilməsi ilə bağlıdır və ömür boyu təhsil çərçivəsində fərdi təhsil trayektoriyalarının seçimi vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

- [1] The Drivers New Economy in APEC. Innovatin and Organizational Practices, Published in 2003 by: APEC Secretariat, 35 Heng Mui Keng Terrace, Singapore10616.- 76 p.
- [2] Сморгун В.В. Электронное правительство, менеджмент знания и административные реформы//Журнал ПОЛИТЕКС.2014,том 9, №3.
- [3] Магура М.И. Корпоративная система подготовки руководителей как конкурентное преимущество, Управление персоналом, 2011, №2, с.59–64.
- [4] Smart education. <http://www.elearningpro.ru/>
- [5] Тихомиров В.П., Тихомирова Н.В. Новый подход к развитию образования. <http://www.elearningpro.ru>
- [6] Мамедова М.Г., Ок Н.И. Современное состояние непрерывной профессиональной подготовки в Азербайджане. - Рынок труда и занятость, Киев, №4(33), 2012, с.15–21 www.ipk-dszu.kiev.ua
- [7] Lifelong learning. <http://infed.org/mobi/lifelong-learning/>
- [8] Фоканова Л.К. Развитие кадрового потенциала сферы предоставления населению государственных и муниципальных услуг. <http://koet.syktu.ru/vestnik/2012/2012-1/13/13.html>
- [9] Трутнев Д.Р., Чугунов А.В. Подходы к повышению эффективности подготовки государственных и муниципальных служащих для реализации задач создания электронного правительства // Интернет и современное общество: Труды Всероссийской объединенной конференции. Санкт-Петербург, 19–22 октября 2010 г, СПб., 2010, с.242–247.
- [10] E-Skills for Jobs in Europe. www.eskills2014.eu
- [11] Skills supply and demand in Europe: medium-term forecasts up to 2020/ Thessaloniki: Cedefop,2012, p.84. <http://www.cedefop.europa.eu>
- [12] European Vacancy Monitor (EVM) (2012) <http://ec.europa.eu>
- [13] "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası. 2013. <http://www.president.az>
- [14] Мамедова М.Г., Мамедзаде Ф.Р. Объектно-ориентированный подход к определению релевантности информационно-технологического образования спросу на рынке ИТ-специалистов, Образование и наука, Москва, №5, 2014, стр.54–66. <http://edscience.ru/ru/article/830>
- [15] Сухомлин В.А. Принципы построения национальной системы непрерывного образования для всех на протяжении жизни. <https://www.google.ru/url>